

УДК 282/283 : 291.2

**СОЦІАЛЬНА ДОКТРИНА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
КОНСТИТУЮВАННЯ***Геннадій Аванесян*

Полтавський інститут економіки і права ВНЗ «Університет «Україна»

Україна, 36011, м. Полтава, просп. Першотравневий, 19/2

e-mail: nikolaevich9103@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3258-3215>

Утвердження ліберально-демократичного ладу у більшості країн європейського світу обумовило зростання ролі та значення соціальної компоненти у розвитку суспільства, виявило необхідність формування гуманістичних стратегій відтворення соціальності, вироблення соціоконструюючих і соціоорганізуючих механізмів. Окрім того, масштаби та гострота соціальних питань, що пов'язані з різними площинами взаємодії людей, зростає швидкими темпами. Мова йде про сукупність суспільних, економічних і політичних питань, глобалізаційних, трансгресійних і гібридних викликів сьогодення, зміст яких визначає контури життя кожної особистості.

Така ситуація привернула увагу, зокрема, Католицької церкви, соборний потенціал якої запропонував власне бачення шляхів вирішення основних соціальних проблем сьогодення, що виформувало зміст соціальної доктрини католицизму. Її розуміють як систему ідейно-сміслових стратегій християнського способу присутності особистості у сучасних умовах суспільного, економічного та політичного життя, зміст яких спрямований на досягнення показників цілісного, повного та солідарного людського розвитку. Важливість таких ініціатив безсумнівна. Істотним чинником обґрунтування, поширення та збагачення змісту християнського соціального вчення є його широка нормативно-правова база, в якій ретельно та скрупульозно відображені усі засадничі питання сучасної соціальної доктрини Ватикану.

Окрім аспекти вивчення нормативно-правового забезпечення реалізації соціальної доктрини католицизму були відображені у наукових доробках таких учених як В. Бондаренко, О. Браславець, О. Ворон, В. Єленський, Л. Каримова, С. Кияк, Л. Коваленко, А. Коваль, А. Колодний, С. Ладивирова, В. Любашенко, М. Маринович, Ю. Майка, Ф. Овсієнко, М. Перун, Ю. Решетніков, В. Сергійко, С. Скрипнікова, В. Ульяновський, Л. Филипович, Ю. Щербяк, П. Яроцький та ін.

Джерельною основою дослідження стали документи, що уміщені у виданнях «Вибрані документи Католицької церкви про шлюб та сім'ю. Від Лева XIII до Бенедикта XVI» (2008 р.) [1], «Документи II Ватиканського Собора» (2004 р.) [6], «Компедіум соціальної доктрини церкви» (2008 р.) [10], «Соціальна доктрина Церкви» (1998 р.) [14], «Християнское вероучение. Догматические тексты учительства церкви III-XX вв.» (2002 р.) [15], «Церква і соціальна комунікація: найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа» (2004 р.) [16].

Мета статті вбачається у концептуальному огляді та класифікації нормативно-правових документів, зміст яких регулює реалізацію сучасної соціальної доктрини Ватикану.

Формування соціального вчення Католицької церкви належить кінцю XIX ст. Саме тоді папа Лев XIII, виголосивши думки про важливість власної позиції Ватикану щодо актуальних питань суспільного життя, заклав ідейно-сміслові основи, духовне збагачення яких дало змогу вибудувати стрункий ансамбль сучасної соціальної доктрини католицької церкви [13, с. 7]. Її формування пройшло декілька етапів, зміст яких був відображений у церковних документах різних рівнів і типів.

Насамперед, сутнісні аспекти християнських способів присутності Католицької церкви у суспільстві були окреслені в *енцикліках* – головних документах, що оприлюднювалися римськими понтифікатами з приводу актуальних соціально-політичних, релігійних і морально-етичних питань. Вони були адресовані вірянам, єпископату, духовенству та широкому загалу. Усі енцикліки доступні досліднику на сторінках ватиканського часопису «Acta Apostolicae Sedis».

Ідейно-сміслові засади майбутнього соціального вчення католицизму були закладені в енцикліках папи римського Лева XIII (1878-1903 рр.). З-поміж них слід назвати «Arcanum

Divinae Sapientiae) («Таємниця Божої Премудрості», 1880 р.), «*Aeterni Patris*» («Батькові вічному», 1889 р.), «*Regum Novarum*» («Нові речі», 1891 р.). Першу соціальну енциклопедію «*Regum novarum*» Лев XIII проголосив у відповідь на перше велике соціальне питання. У ній було констатовано факт тяжких умов праці тогочасних найманих робітників, зверталася увага на особливо тяжкі умови для працівників промисловості, які потерпали від жажливих злиднів. Розглядаючи робітниче питання у реальних масштабах, енциклопедія досліджувала усі його соціальні та політичні виміри, аби дати належну оцінку у світлі доктринальних принципів, заснованих на одкровенні та природному законі та моралі. Цим мужнім і далекосяжним текстом папа Лев XIII дав Церкві «право на громадянство у мінливій дійсності суспільного життя і виголосив вагомі слова, що стали невід'ємною складовою соціального вчення Церкви». Він стверджував, що серйозні соціальні проблеми «можна подолати лише спільними зусиллями всіх сторін», а «щодо Церкви – то її допомоги ніколи не бракуватиме» [10, с. 68].

Власне назва «католицьке соціальне вчення» належить енциклопедії Пія XI (1922-1939 рр.) «*Quadragesimo anno*» («У сороковий рік», 1931 р.), в якій папа стверджував: «Під впливом настанов та у світлі енциклопедії Лева XIII постало справжнє католицьке соціальне вчення, яке щодня розвивають і збагачують невтомними зусиллями ті, кого називаємо помічниками Церкви. Вони не обмежують це вчення кабінетними стінами, а виходять з ним у світ і у вир життя» [10, с. 13].

Енциклопедія, була оприлюднена наприкінці тридцятих років ХХ ст., після глибокої економічної кризи 1929 року та присвячена сороковій річниці «*Regum novarum*». Пій XI перечитував минуле у світлі економічної та соціальної ситуації, в якій до наслідків індустріалізації додалася експансія впливу національних і міжнародних фінансових груп. Це був післявоєнний період, коли в Європі насаджували тоталітарні режими, а класова боротьба ставала запеклішою. Енциклопедія застерігала від порушень свободи об'єднань і наголошувала на принципах солідарності та співробітництва, які необхідні для подолання соціальних розбіжностей. Підкреслювалася думка про те, що відносини між капіталом і працею мають опиратися на засади співробітництва. «*Quadragesimo anno*» визнавала принцип, за яким заробітна плата має відповідати не лише потребам робітника, а і його родини. Держава у відносинах з приватним сектором повинна застосовувати прин-

цип субсидіарності, котрий стане незмінною складовою соціальної доктрини. Енциклопедія засудила лібералізм, під яким мали на увазі необмежену конкуренцію економічних сил, але підтвердила цінність приватної власності, згадуючи її соціальну функцію [10, с. 70]. Цей документ звертав увагу суспільства на такі засадничі питання людського існування як людська гідність, індивідуалізм і колективізм, приватна власність, профспілковий рух, суспільне благо тощо [13, с. 11].

Важливе значення для розвитку положень соціального вчення католицької церкви, зокрема щодо тлумачення питань, що пов'язані з сімейними цінностями, освітою, вихованням, засобами масової комунікації становили енциклопедії Пія XI «*Divini illius magistri*» («Про християнське виховання», 1929 р.), «*Casti Connubii*» («Непорочне подружжя», 1930 р.), «*Vigilanti Cura*» («Невсипуща турбота», енциклопедія про кінематограф, 1936 р.), «*Miranda Prorsus*» («Дивовижний поступ», енциклопедія про про кіно, радіо й телебачення, 1957 р.), а також Павла VI (1963-1978 рр.) «*Humanae Vitae*» («Людське життя», 1968 р.) [11, с. 78].

Новий етап у формуванні соціального вчення католицизму на рівні папських енциклопедій було започатковано у понтифікаті Івана Павла II (1978-2005 рр.). Він оприлюднив три визначні енциклопедії: «*Laborem exercens*» («Здійснюючи працю», 1981 р.), «*Sollicitudo rei socialis*» («Піклування про соціальні речі», 1987 р.) та «*Centesimus annus*» («Сотий рік», 1991 р.), зміст яких визначив розвиток католицької думки у цій царині з урахуванням викликів становлення постіндустріального суспільства [10, с. 7].

В енциклопедії «*Sollicitudo rei socialis*» Іван Павло II підкреслював: «Соціальна доктрина Церкви – це не «третій шлях» між ліберальним капіталізмом і марксистським колективізмом, ані альтернатива іншим, не таким радикально протилежним розв'язанням: вона становить незалежну категорію. Також вона не становить собою ідеологію, а докладне формулювання результатів глибоких роздумів, здійснених у світлі віри та церковної традиції, над складною дійсністю людського існування у суспільстві й у міжнародному контексті. Його основна мета – пояснити цю дійсність, вивчаючи її відповідність чи невідповідність науці Євангелія про людину та її земне, а водночас і трансцендентне покликання. Отож, вона належить не до сфери ідеології, а до богослов'я, зокрема моральної теології» [10, с. 13].

Зміст соціального вчення католицької ду-

ховно-релігійної традиції був відображений, також, в інших документах Івана Павла II. Зпоміж них – апостольське послання «*Novo millennio ineunte*» («Вступаючи у нове тисячоліття»), лист «*Gratissimum Sane*» («Лист до сімей»), апостольське повчання «*Familiaris consortio*» («Сімейна спільнота»), післясинодальне апостольське повчання «*Christifideles laici*» («Покликання і місія мирян»), велика кількість послань з нагоди визначних дат і ювілеїв (як-от «Інтернет – новий форум для проголошення Євангелія» – послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації) й ін. Важливе значення для збагачення і розвитку соціального вчення мали «Кодекс канонічного права, оприлюднений владою папи Івана Павла II» (1983 р.) [8] та «Кодекс канонів східних церков, проголошений Іваном Павлом II (1990 р.)» [9].

Сучасний розвиток соціального вчення католицизму представлений енцикліками Бенедикта XVI (2005-2013 pp.) «*Caritas in Veritate*» («Любов у правді», 2009 р.), «*Deus Caritas est*» («Бог є любов», 2005 р.) і Франциска (з 2013 р.) «*Laudato si'*» («Про віру», 2015 р.), «*Lumen Fidei*» («Про екологію», 2013 р.). Зміст енциклік декларує заклики церкви до суспільства про гостроту сучасних проблем, зокрема тих народів світу, що у наш час відчувають голод, зіштовхуються з відсутністю елементарних знань, медичної допомоги, житла, миру та гідного життя.

Інший рівень нормативно-правового розвитку соціальної доктрини католицької церкви – документи II Ватиканського Собору (**декрети, декларації, догматичні та пастирські конституції**). Його діяльність відбувалася упродовж 4 сесій – з 11 жовтня 1962 р. до 7 грудня 1965 р. У розвитку нормативних положень соціального вчення вагому роль відіграли такі документи Собору як «Декларація про християнське виховання» («*Gravissimum Educationis*», 1965 р.) [2], «Декрет про апостольство мирян» («*Apostolicam Actuositatem*», 1965 р.) [5], «Декрет про місіонерську діяльність церкви» («*Ad Gentes Divinitus*», 1965 р.) [3], «Декрет про засоби масової комунікації» («*Inter Mirifica*», 1963 р.) [4], «Пастирська Конституція про церкву в сучасному світі» («*Gaudium et Spes*», 1965 р.) [12], «Декларація про релігійну свободу» («*Dignitatis Humanae*», 1963 р.), «Декрет про екуменізм» («*Unitatis Redintegratio*», 1964 р.), «Декрет про підготовку до священства» («*Optatam totius*», 1965 р.), «Догматична конституція про церкву» («*Lumen Gentium*», 1964 р.) та інші.

Істотне значення для розвитку нормативно-правового забезпечення соціальної докт-

рини католицизму відіграли, також, документи Священних Конгрегацій у справах віровчення, зокрема «Декларація про скоєння абортів» («*Questio de abortu*», 1974 р.), «Декларація про деякі питання статевої етики» («*Persona humana*», 1975 р.), а також Священної Конгрегації католицького виховання «Виховні дороговкази в людській любові. Напрями для статевого виховання» (1983 р.).

Як бачимо, нормативно-правове забезпечення та регулювання соціальної доктрини Католицької церкви поставлено на широку організаційну основу. Законодавчо воно представлено у системі енциклік, енциклічних листів і послань понтифіків, апостольських, догматичних і пастирських констицій, декретів і декларацій II Ватиканського собору, а також чималому масиві науково-теологічних праць і духовно-релігійних повчань. Підготовлена, обговорена й ухвалена католицьким духовенством система документів дає змогу оптимально, ефективно та раціонально реалізовувати соціальне служіння у сучасному суспільстві. Його основа ідея – цілісний гуманізм і солідарний людський розвиток, які розглядаються католицькою традицією у координатах єдності, відповідальності, допомоги, співпраці, громадянства, спільнотності, свободи, сімейних цінностей, активної та самовідданої праці. Цивілізаційне значення соціальної доктрини полягає у тому, що сучасним формам нестабільності, експлуатації, нерівності та споживання вона протиставляє солідарний людський розвиток, що заснований на природному прагненні людини до гуманізму, прогресу, гідної праці та діалогу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вибрані документи Католицької церкви про шлюб та сім'ю. Від Лева XIII до Бенедикта XVI / Інститут родини і подружнього життя Українського католицького університету. Львів: Колесо, 2008. 657 с.
2. Декларация о христианском воспитании («*Gravissimum Educationis*») // Документы II Ватиканского Собора / пер. с лат. А. Коваль. 3-е изд. Москва: Paoline, 2004. С. 261-276.
3. Декрет о миссионерской деятельности Церкви («*Ad Gentes Divinitus*») // Документы II Ватиканского Собора / пер. с лат. А. Коваль. 3-е изд. Москва: Paoline, 2004. С. 352-404.
4. Декрет о средствах массовой коммуникации («*Inter Mirifica*») // Документы II Ватиканского Собора / пер. с лат. А. Коваль. 3-е изд. Москва: Paoline, 2004. С. 61-72.
5. Декрет об апостольстве мирян («*Apostolicam Actuositatem*») // Документы II Ватиканского Собора / пер. с лат. А. Коваль. 3-е изд. Москва: Paoline, 2004. С. 301-335.
6. Документы II Ватиканского Собора / пер. с лат. А. Коваль. 3-е изд. Москва: Paoline, 2004. 710 с.
7. Католическая энциклопедия: в 5 т. / глав. ред. совет: Г. Церох (глава I-II тт.), В.Л. Задворный (глава III-V тт.) [и др.]. Москва: Изд-во Францисканцев, 2002-2013. Т. III: М-П. 2007. 1910 с.
8. Кодекс канонического права, обнародованный влас-

тью Папы Іоанна Павла II, 1983 г. / пер. с лат. А.Н. Коваль; науч. ред. о. С. Тимашов. Москва: Ин-т филос., теологии и ист. св. Фомы, 2007. 624 с.

9. Кодекс Канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II, 1990 р.: авторизований переклад / пер. з лат. Й. Кобів; техн. ред. о. Порфирій Підручний. Львів: Вид-во Василіян, 1995. 471 с.

10. Компедіум соціальної доктрини церкви / під заг. ред. Л. Коваленко. Київ: Кайрос, 2008. 549 с.

11. Костюк П. Соціальна доктрина Церкви. Короткий нарис. Джерела – енцикліки – основні поняття. Львів – Івано-Франківськ – Тернопіль, 1996. 201 с.

12. Пастырская Конституция о Церкви в современном мире («Gaudium et Spes») // Документы II Ватиканского Собора / пер. с лат. А. Коваль. 3-е изд. Москва: Paoline, 2004.

C. 447-558.

13. Скрипнікова С.В. Освітньо-виховний аспект соціальної доктрини католицької церкви: структура, зміст, особливості реалізації: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.11. Київ, 2012. 16 с.

14. Соціальна доктрина Церкви: збірник статей. Львів: Свічадо, 1998. 300 с.

15. Христианское вероучение. Догматические тексты учительства церкви III-XX вв. Санкт-Петербург: Изд-во Св. Петра, 2002. 560 с.

16. Церква і соціальна комунікація: найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа / упоряд. і наук. ред. М. Перун. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. 440 с.

Аванесян Григорій Соціальна доктрина Католицької церкви: нормативно-правові засади конститування

Стаття присвячена концептуальному огляду нормативних документів Католицької церкви, зміст яких регулює реалізацію сучасної соціальної доктрини Ватикану – системи ідейно-смыслових стратегій християнського способу присутності особистості у сучасних умовах суспільного, економічного та політичного життя, зміст яких спрямований на досягнення показників солідарного людського розвитку, протистояння глобалізаційним, трансгресійним і гібридним викликам початку XXI ст. Основна увага приділена класифікації та характеристиці документів, системи папського та соборного права, в яких обґрунтовані ключові положення соціальної доктрини католицизму, висвітлені візії та стратегії її інтеграції для формування індивідуальних життєвих маршрутів сучасного християнина. Зроблено висновки про те, що розробка нормативно-правового забезпечення соціальної доктрини католицизму на усіх інституційних рівнях Католицької церкви відіграла вагомий роль у реалізації християнського соціального вчення у широкому соціокультурному масштабі сучасності.

Ключові слова: соціальна доктрина Католицької церкви, нормативно-правове забезпечення, апостольська конституція, апостольське послання, енцикліка, енциклічне послання, декрет, декларація, догматична конституція, папське право

Аванесян Григорій Социальная доктрина Католической церкви: нормативно-правовые основы конституирования

Статья посвящена концептуальному анализу нормативных документов Католической церкви, содержание которых регулирует реализацию современной социальной доктрины Ватикана – системы идейно-смысловых стратегий христианского образа присутствия личности в современных условиях общественной, экономической и политической жизни, содержание которых направлено на достижение показателей солидарного человеческого развития, противостояния глобализационным, трансгресийным и гибридным вызовам начала XXI века. Основное внимание уделено классификации и характеристике документов, системы папского и соборного права, в которых обоснованы ключевые положения социальной доктрины католицизма, освещено ее видение и стратегии ее интеграции для формирования индивидуальных жизненных маршрутов современного христианина. Сделан вывод о том, что разработка нормативно-правового обеспечения социальной доктрины католицизма на всех институциональных уровнях Католической церкви сыграла важную роль в реализации христианского социального учения в широком социокультурном масштабе современности.

Ключевые слова: социальная доктрина католической церкви, нормативно-правовое обеспечение, апостольская конституция, апостольское послание, энциклика, энциклическое послание, декрет, декларация, догматическая конституция, папское право

Avanesyan Grigory Social doctrine of the Catholic Church: the legal framework for constituting

The article is devoted to the conceptual analysis of the normative documents of the Catholic Church, the content of which regulates the implementation of the current social doctrine of the Vatican – the system of ideological and semantic strategies of the Christian image of the presence of the individual in the current conditions of social, economic and political life, the content of which is aimed at achieving indicators of solidarity in human development, transgression and hybrid challenges of the early 21st century. The main attention is paid to the classification and characterization of documents, the system of papal and conciliar law, which substantiates the key provisions of the social doctrine of Catholicism, highlights its vision and strategies for its integration to form individual life paths of a modern Christian.

It is noted that the legal support for the social doctrine of Catholicism is represented by a combination of papal encyclicals, encyclical letters and messages of the pontiffs, apostolic, dogmatic and pastoral constitutions, decrees and declarations of the Second Vatican Council, etc. It is emphasized that the first social encyclical is the document «Rerum novarum», promulgated by Pope Leo XIII in 1891. Attention is drawn to the fact that the encyclicals of John Paul II «Laborem exercens», «Sollicitudo rei socialis» and «Centesimus annus» became an exclusive value for enriching the legal foundations of the social doctrine of the Latin world.

The peculiarities of the rulemaking of the social doctrine of Catholicism during the activities of the Second Vatican Council of 1962-1965 are highlighted. It is noted that the result of the lawmaking of the social doctrine of the Catholic Church became such documents as the «Declaration on Christian Education», «The Decree on the Apostolate of the Laymen», «The Pastoral Constitution on the Church in the Modern World», «The Decree on Missionary Activity of the Church», «Decree on the Mass Media communication» and others.

It is concluded that the development of legal and regulatory support for the social doctrine of Catholicism at all institutional levels of the Catholic Church has played an important role in the realization of Christian social doctrine on a broad socio-cultural scale of the present day.

Keywords: social doctrine of the Catholic Church, legal support, apostolic constitution, apostolic message, encyclical, encyclical letter, decree, declaration, dogmatic constitution, papal law